

GAZİMAĞUSA'DAKİ TÜRK MİMARİSİ

*Aygün ÜLGEN**

Türkiye'nin güneyinde, Antalya ve Mersin körfezleri arasındaki Taşeli yöresinin önünde, ancak 70 km. kadar uzakta, onun adeta deniz ortasından çıkmış görünümündeki bir parçasını andıran¹ Kıbrıs adası, Torosların ileri uzanmış bir kolundan ibarettir.²

Sicilya ve Sardunya'dan sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, Doğu Akdeniz'in merkezinde yer aldığından bu konumundan dolayı, stratejik önemi sebebiyle tarih boyunca sürekli el değiştirmiştir. M. Ö 1500'lerden itibaren Mısırlılar, Hititler, Akalar, Dorlar, Fenikeliler, Asurlular, Persler, Romalılar, Araplar, Lusignanlar, Cenevizliler, Venedikliler, Osmanlılar ve İngilizlerin adaya hakim olduklarını görmekteyiz.³

Adanın en işlek gemicilik merkezi olup doğal limana sahip tek bölgesi olan⁴ Mağusa, gerek tarihî, gerekse ticarî bakımdan Kıbrıs'taki diğer bölgelere göre daha önemli bir şehirdir. Lusignanlar döneminden beri bölgede önemli bir unsur olan Mağusa limanı, İngilizler döneminde de bu özelliğini korumuştur. Zamanla kent merkezinin surların içinde yer alması sebebiyle Mağusa'nın sur dışında gelişme gösteren yeni bölgesine Varoşa denilmiştir. "Yeni Şehir" anlamında kullanılan "Varoscha", günümüzdeki Maraş bölgesi olup, 1974'ten önce Rumların Mağusa'da Surlar İçi Mahallesinde oturmalarına izin verilmemesiyle, surlar dışında kurulan bir mahalle olarak gelişmiştir.

Kıbrıs'ın doğu kıyısındaki Mağusa, Helenistik dönemde kurulmuş, Orta Çağ'ın önemli ticaret merkezlerinden biriyken, önce Cenevizlilerin (1374) sonra da Venediklilerin yönetimi altına girmiştir. Türk fethi öncesindeki bu dönemde yönetimden memnun olmayan halk 1570'e gelindiğinde, zamanın Osmanlı hükümetine "kişi ve mektup" göndererek adanın Müslümanlar tarafından fethini talep etmiştir. Kıbrıslı Rumların bu hareketi, adadaki mevcut

* Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Öğretim Üyesi

¹ Cevat Gürsoy, "Coğrafi Bakımdan Kıbrıs ve Türkiye", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, *Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara 1971, s. 41.

² Semavi Eyice, "Kıbrıs'ın Tarihi ve Türk Eserleri", *T.T.O.K. Belleteni*, İstanbul, Ekim-Aralık 1974, 44/ 323, 4.

³ H. Fikret Alasya, *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara 1987, s. 1; Zehra Cerrahoğlu, *Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu İle ilgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler (1968-1990)*, Ankara, 1998, s. 2-3.

⁴ Uğur Ulaş Dağlı-F. Şeyda Bayındır, "Maraş Bölgesindeki Mevcut Dokunun Sürdürülebilirliğinin Sağlanmasına Yönelik Öneriler", *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, Yıl: İlkbahar 97, Gazimağusa 1997, III, 2, 173-175.

düzeni istemeyişleri, nihayet Osmanlı Devleti'nin kendine göre haklı sebepleriyle de birleşince, gerekli hazırlıklardan sonra Kıbrıs'ın fethine girişilmiştir. Kıbrıs Seferi, vezir Lala Mustafa Paşa'nın serdarlığı ve vezir Piyale Paşa'nın donanma kumandanlığında yapılmıştır. Fetih, Lala Mustafa Paşa tarafından onbir aylık bir kuşatmanın ardından Mağusa'nın 1 Ağustos 1571'de. Venedikli Kumandan Marco Antonio Bragadino'dan teslim alınmasıyla tamamlanmıştır.⁵ Kıbrıs, Türk idaresinde bundan böyle bir beylerbeyilik olarak idare edilmeye başlanmıştır⁶.

Mağusa'da Türk dönemi mimarîsi 1571'de bu kentin Osmanlıların eline geçmesiyle başlar. Fetihden sonra adanın diğer şehirlerinde olduğu gibi Mağusa'da da imar faaliyetlerine girişilir. Bu faaliyetler adanın güvenliğini sağlamak, şehrin ihtiyaçlarını karşılamak ve dinî ibadetin yerine getirilmesini sağlamak gibi amaçlar doğrultusunda yapılır. Yani kalelerin tamiri, şehrin su yollarının tesisi, camiler, köprüler, hanlar, medreseler, çeşmeler ve kütüphanelerin yapımı bunlar arasında yer almaktadır. Dinî ibadetlerin özgürce yapılmasını sağlamak amacıyla bazı kiliselerin kullanımı yerli halka bırakılır, bazı kiliseler ise cami veya mescit hâline getirilerek ibadet yeri olarak kullanılır.⁷ Bu durum çok şiddetli çarpışmalar sırasında hayli zarar görmüş olan Gotik kiliselerin bir kısmının kurtulmasını ve günümüze kadar sağlam hâlde gelebilmesini sağlamıştır.

Osmanlıların önceleri şehrin ihtiyaçlarını mevcut yapılarla karşılamak istemeleri, daha sonra da yeni yapılar inşa etmeleriyle Kıbrıs'taki diğer şehirlerde olduğu gibi Mağusa'da da birçok Türk yapısı meydana getirilmiştir.

Kıbrıs'ta yapılanmış çevreye bakıldığında Türk etkisi belirgin bir şekilde kendini gösterir. Başkent Lefkoşa bunun en belli başlı örneğidir. Lusignan, Venedik, Osmanlı ve İngiliz yapılarından oluşmuş başkentin pitoreski, 1940'lı yılların sonuna kadar devamlılığını sürdürmüştür. Ama bu kentte ağırlık yine de Lusignan ve Osmanlı eserlerindedir.

Kıbrıs'ın tarihî eserler yönünden ikinci önemli kenti ise Mağusa'dır. Mağusa, bir kısmı ortadan kalkmış olmakla birlikte, günümüze kadar gelebilen cami, mescit, çeşme, türbe, hamam gibi yapıları ve mezar taşlarıyla bize Kıbrıs'taki Türk mimarîsi hakkında fikir verebilmesi açısından önemlidir.

⁵ Semavi Eyice, "Kıbrıs'ın Tarihi ve Türk Eserleri, a. g. e. s. 6.

⁶ Feridun Emecen, "Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi. Devlet ve Toplum*, İstanbul 1994, I, 41.

⁷ Netice Yıldız, "Osmanlı Dönemi Kıbrıs Türk Mimari ve Sanatı", *9. Milletlerarası Türk Sanatları Konresi*, Ankara 1995, III, 522-525.

Lala Mustafa Paşa Camii

Mağusa'nın en erken tarihli yapısı olan Lala Mustafa Paşa Camii,⁸ Gotik mimarînin üslûp özelliklerine sahiptir. Lusignanlar döneminden kalma bu yapının önceki adı St. Nicholas Kilisesi (1312) olup, Aya Sofya da denilmiştir.⁹

Vaktiyle içinde Lusignanların taç giydikleri, Kraliçe Catherina Cornaro'nun Kıbrıs'ı Venedik'e bıraktığı anlaşmayı imzaladığı ve 1571'de şiddetli top ateşi ile kısmen yıkıldığı bilinen bu kilise, özellikle giriş cephesinin mimarîsi bakımından Fransa'daki Troyes, Amiens ve Rheims katedrallerinin bir benzeridir.¹⁰ Bu cephedeki üçlü girişten ortadakinin üzerinde Gotik üslûpta işlemeli bir pencere yer almaktadır. Yapının içine girildiğinde, üzeri tonozla örtülü orta nefin, iki sıra sütunla, yan neflerden ayrıldığı göze çarpar. Batı yönünde ve yanda iki ufak şapel yer almıştır.¹¹

Akdeniz ülkeleri üzerine yaptığı uzun çalışmalarıyla tanınan Fransız tarihçi Louis de Mas Latrie'nin, Kıbrıs adasındaki değişik kentlerde yaptığı gezilerde gördüğü sanat ve mimarî eserleri hakkındaki bilgi ve çizimleri içeren "Lusignan Hanedanından Prenslar Zamanında Kıbrıs Adasının Tarihi" adlı bir kitabı vardır. Kendisi, 1840-1850'li yıllarda Mağusa'da bugünkü Lala Mustafa Paşa Camii (eski Lusignan Latin Katedrali) çevresinde yaptığı araştırmalarda bulduğu ve gördüğü her şeyi yazmış ve çizmiştir. Mas Latrie'nin verdiği bilgilerden Türk döneminde bu Fransız eserlerinin nasıl korunduğunu, oysa İngiliz yönetiminin ilk yıllarında Mağusa Limanı genişletme çalışmaları bahanesi ve yine İngiliz firmalarının yürüttüğü Mısır'da Port Said Limanı çalışmaları için özellikle Mağusa'nın kuzey bölgelerinden taşların nasıl toplanıp kaybolduğunu öğrenmek mümkündür. Taçgey Debeş'in belirttiğine göre İngiliz döneminde bu antika parçaların adadan ayrılışı o boyutlara ulaşmıştır ki, Mağusa'nın pek çok tarihî yapısı İngilizlerin bu tedbirsizliğinden ötürü tamir edilemeyecek şekilde zarar görmüştür. Bunun üzerine Osmanlı devleti 1892 yılında İngiliz devletine resmî bir yazı göndererek antika eserlerin adadan çıkartılmasının tümüyle yasaklanmasını istemiştir. Bu isteği politik bir hareket olarak yorumlayan ve pek hoş karşı-

⁸ O. Aslanapa, *Kıbrıs'ta Türk Mimarîsi*, İstanbul, 1975, s. 25.

⁹ Fikret Alasya, "Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü ve Yarını", *Kıbrıs Dün, Bugün, Yarın*, (Haz. Derviş Manizade), İstanbul, 1975, s. 86.

¹⁰ S. Eyice, *age.*, s. 9-10.

¹¹ *Kuzey Kıbrıs Kültürler Mozayığı*, 2. bs., A Turizm Yayınları, İstanbul, 1998, s. 68.

lamayan İngilizler, çok geç kalınmış bir yasa olmakla birlikte “Mağusa Taşlarını Koruma Yasası”nı çıkartmaktan da geri kalmamışlardır.¹²

1 Ağustos 1571’de Mağusa’nın teslim alınmasından sonra Lala Mustafa Paşa, 17 Ağustos Cuma günü şehir kilisesinde (St. Nicholas) Sultan II. Selim adına hutbe okutarak burayı camiye çevirtmiştir.¹³ 17 Zilhicce 979 (1 Mayıs 1572) yılında Kıbrıs beylerbeyi ve defterdarına yazılan bir fermanla, henüz minareleri olmayan Lefkoşa ve Mağusa’daki camilere kaçar minare yapılsın diye beylerbeyinin padişaha sorması üzerine padişahın, Lefkoşa’daki camiye iki, Mağusa’dakine bir minare yapılmasını emrettiği belirtilmektedir.¹⁴ Bunun üzerine Lala Mustafa Paşa Camii’ne bir minare, ayrıca mihrap ve minber eklenmiştir.

Osmanlı mimarisinde sultan camilerinde iki veya daha fazla, vezir veya paşa camilerinde ise genellikle giriş cephesinin sağına tek olarak minare yerleştirilme uygulamasına,¹⁵ Lala Mustafa Paşa Camii’nde de uyulduğu görülmektedir

Caminin bulunduğu meydanın karşı tarafına Venedik Sarayı kalıntıları rastlamaktadır. Bu sarayın avlusunda vatan şairi Namık Kemal’in 1873 yılında 38 ay boyunca sürgün olarak günlerini geçirdiği iki katlı bina yer almaktadır.¹⁶ Bu bina günümüzde Namık Kemal ile ilgili belge ve resimlerin yer aldığı bir müze olarak kullanılmaktadır.

Sinan Paşa Camii

1360 yılında Simon adlı bir Nestoryen Hristiyan tarafından yaptırıldığı belirtilen St. Peter ve St. Paul Kilisesi, Osmanlıların Mağusa’yı ele geçirmesinden sonra camiye çevrilmiştir.¹⁷

Buğday Pazarı Camii de denilen bu yapı hâlen Sinan Paşa Camii¹⁸ olarak anılmaktadır. Dıştan bakıldığında Gotik payandalarıyla dikkati çekmektedir. Güzel bir taş işçiliğine sahiptir. Giriş kısmının başka bir yapıdan geti-

¹² Taçgey Debeş, “Akdeniz Ülkeleri Uzmanı Ünlü Fransız Tarihçi Louis de Mas Latrie ve Kıbrıs Tarihi”, *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, Yıl: Sonbahar 97, Gazimağusa, 1997, III/4, 443-444.

¹³ Netice Yıldız, “Osmanlı Dönemi Kıbrıs Türk Mimari ve Sanatı”, *a. g. e.*, s. 521-522.

¹⁴ N. Yıldız, “Osmanlı Dönemi Kıbrıs...”, *a. g. e.*, s. 525.

¹⁵ Aygün Ülgen, *Klasik Devir Minareleri*, İstanbul, 1996, s. 61.

¹⁶ Ömer Faruk Akün, “Namık Kemal”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988, IX, 62-63.

¹⁷ *Kuzey Kıbrıs Kültürler Mozayığı*, s. 72.

¹⁸ S. Eyice, “Kıbrıs”ın Tarihi ve Türk Eserleri”, *a. g. e.*, s. 10.

rildiği sanılmaktadır. İçi oldukça sadedir. Çapraz tonozlu tavanı düz başlıklı yuvarlak sütunlara oturtulmuştur.

Caminin avlusundaki iki mezardan biri, Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'ye aittir.¹⁹ 1720'de Damad İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında aradaki dostluğu kuvvetlendirmek için Fransa'ya elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi²⁰, Patrona Halil ayaklanmasından sonra, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa yanlısı olmakla suçlanarak Kıbrıs'a sürülmüş ve Kıbrıs'ta ölmüştür. Mezar kitabesi 1731 (H.1144) tarihli'dir.²¹ İkinci mezar ise 1715 (H.1127) tarihinde ölen yeniçeri Mehmet Efendi'nindir.²²

Mağusa'da kiliseden camiye çevrilen yapılardan Tabakhane Camii'nin aslının 16. yüzyıl ait olduğu ve 1904'te tamir geçirdiği, Mustafa Paşa Camii'nin aslının ise bir Ortodoks kilisesi olup, 16. yüzyılda minber ve minaresinin eklendiği kaynaklarda belirtilmektedir.²³

Akkule Mescidi

Mağusa kalesinin ana giriş kapısı yanında yer alan bu mescit, kesme taştan ilgi çekici bir yapı olup, kitabesine göre, 1618/1619 (H.1028) tarihli'dir. Yapının pencere düzeni klâsik üslubu yansıtmaktadır. Ahşap kapı kanatları çok değişik bir üslûpta yapılmıştır.²⁴ Akkule'nin iç duvarına dayalı olarak inşa edilen bu mescit, Osmanlı üslûbunda asil bir cepheye sahiptir.

Kutub Osman Efendi Tekkesi

Sultan IV. Mehmed'in de hocası olan Kutub Osman Efendi'nin Mağusa'daki mezarının kitabesi 1739 (H.1152) tarihli'dir. Bu türbe Kıbrıs muhassılı Seyyit Ahmed Ağa tarafından 1826 (H. 1242)'da imar edilmiştir.

Kıbrıs'ta Türk kültürünü geliştiren iki tarikat Mevlevîler ve Halvetîler olmuştur. 11. ve 12. yüzyıllarda Türkleri İslama davet eden şair ve sufi Ahmet Yesevî silsilesine bağlanan Halvetî tarikatının tekkesi²⁵ ve bu tekke kütüphane, Mağusa'da tarikatın en yüksek mertebesine girmiş ve Kutup unvanını almış olan Osman Efendi tarafından kurulmuştur. Aynı zamanda

¹⁹ Fikret Çuhadaroğlu-F. Oğuz, "Kıbrıs'ta Türk Eserleri", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, İstanbul 1979., s. 7.

²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1983, 2. bs., IV, 2. Kısım, 205.

²¹ Semavi Eyice, "Kıbrıs'ın Tarihi ...", *a. g. e.*, s. 10.

²² Fikret Çuhadaroğlu-F. Oğuz, "Kıbrıs'ta Türk Eserleri", *a. g. e.*, s. 7.

²³ S. Eyice, "Kıbrıs'ın Tarihi ...", *a. g. e.*, s. 10.

²⁴ S. Eyice, "Kıbrıs'ın Tarihi ...", *a. g. e.*, s. 11.

²⁵ Emel Esin, "Kıbrıs'ta Türk Medeniyeti", *a. g. e.*, s. 41.

Sarayda imamlık ve vaizlik vazifesi de yapan Osman Fazlullah Efendi, Bulgaristan'da doğmuş, Edirne'de öğrenim görmüş, oradan da İstanbul'a giderek meşhur Şeyh Abdullah Efendi'nin öğrencisi olmuştu. Kendisi, başta tanınmış şair ve bilgin Bursalı İsmail Hakkı Efendi olmak üzere, birçok öğrenci yetiştirmiştir.²⁶

Kutub Osman Efendi adaya gelişinden bir yıl sonra ölmüş ve Mağusa'da gömülmüştür

Adıyla anılan tekke, Mağusa'da Lefkoşa kapısı dışındaki türbelerin arkasındadır. (L) şeklinde plânlanmış biri tonoz, diğer ikisi kubbe ile örtülü üç hacim ile bunlara bitleştirilmiş kâgir yapılı, üstü kubbe ile örtülü bir türbeden oluşmaktadır. Tekke 19.yüzyılda bazı binaların da ilâvesiyle genişletilmiştir.²⁷

Canbolat Bey Türbesi

Mağusa fethinde düşen şehitlerin bir sembolü durumunda olan bu türbe, Kıbrıs'ta Türk döneminden kalan türbelerin en önemlilerinden biridir. Kilis emiri olan Canbolat Bey, adanın fethi sırasında önce Lefkoşa savaşlarına, daha sonra da Mağusa kuşatmasına katılmış olup, bu kuşatma sırasında şehit düşen birçok Osmanlı kumandanından biridir. Canbolat Bey'in kahramanlığı halk arasında o derece efsaneleşmiştir ki, onun Venediklilerin kaleye girişi engellemek üzere koydukları kolları bıçaklı büyük bir çark üzerine atıyla atlayarak canı pahasına bu korkunç aleti durdurduğuna inanılmıştır. Yabancı kaynaklarda bu savunma aletinden bahsedilmemektedir. Ancak Canbolat Bey'in Mağusa kuşatmasında öldüğü bir gerçektir. Venediklilerin mühimmat deposunu koruyan Mağusa Kalesi'nin güneydoğu ucundaki büyük yuvarlak burç, 1571'de Türk topçularının şiddetle hücum ettikleri yer olmuştu. Top mermilerinin tahrip ettiği bu burç, fetihten sonra onarılmış, içi bir türbeye dönüştürülerek buraya Canbolat Bey'in kabri yapılmıştır. Türbe 1968'de yeniden onarılarak müze hâline getirilmiştir.²⁸

Şeyh Mehmet Ömer Efendi Türbesi

Osmanlıların mimarî geleneklerinden olan ölülerine türbe, mermer ve taştan mezar yaptırmak Kıbrıs'ta da görülmektedir. Türbeler plân bakımından

²⁶ Beria Remzi Özoran, "Kıbrıs'ta Türk Kültürü", *Birinci Milletlerarası Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara, 1971, s. 160-161.

²⁷ Fikret Çuhadaroğlu-F. Oğuz, "Kıbrıs'ta Türk Eserleri", *a. g. e.*, s. 7.

²⁸ Semavi Eyice, "Canbolat Bey Türbesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, VII, 143.

basit şekilde olup, üzerleri yarım kubbe ile örtülmekteydi. Duvarları ise yerli kumdan yapılmaktaydı.²⁹ Mağusa'da bazı türbe şeklinde mezarlara örnek olarak Şam Müftüsü Şeyh Mehmed Ömer Efendi'nin bu türbesi verilebilir.

Lala Mustafa Paşa Camii önündeki bu türbe kare plânlı ve üzeri kubbe ile örtülü olup,³⁰ iki tarafı kapalı, ön ve arka cepheleri birer kemerle dışa açık, küçük ve karakteristik bir yapıdır.

Mustafa Zühtü Efendi Türbesi

Caminin önündeki diğer türbe, Mustafa Zühtü Efendi'nin türbesidir. Dört payesine oturan kemerleri, kubbeli yapısı ve kemer açıklıklarını örten demir şebekeleri ile Mağusa türbelerinin geç dönem örneğidir.³¹ Payelerde 19.yüzyıl Türk mimarisinde moda olan Ampir üslûbunun tesirlerini görmek mümkündür.³²

Cafer Paşa Çeşmesi

Daha Orta Asya'da iken suya büyük önem veren, suyu kutsal sayan Türk insanı, İslâmiyetle birlikte bu inancını dinî temizlik anlayışına dönüştürmüş ve Osmanlı döneminde de bu geleneği su ile ilgili yapılar inşa ederek sürdürmüştür. Bu kültürel temanın Kıbrıs'taki en güzel yansımaları, vakıf su kanallarıdır.³³

Türkler Lefkoşa, Mağusa ve Tuzla'ya bentler ve kemerler ile su getirtmişlerdi.³⁴ Kıbrıs'ta Türk devrinde yapılan su tesislerinin başında Mağusa'da Cafer Paşa'nın eseri olan su yolları ve kemerler gelmektedir. Yaptırılan eski çeşmelerde ise klâsik Osmanlı çeşme mimarî üslûbunun uygulandığı görülür. Bu üslûbu yansıttığı bilinen Mağusa'daki Cafer Paşa Çeşmesinin aslı yıkılmış olup, bu ilk yapıdan günümüze sadece kitabesi sağlam olarak kalmıştır. Aynı yerde sonradan yapılan çeşmeye, 1934 yılında bu orijinal kitabe konulmuştur. Bu çeşmenin H. 1005/ 1596-1597'de Kıbrıs Beylerbeyi Cafer Paşa tarafından yaptırıldığı kitabesinde belirtilmektedir.³⁵

²⁹ Hakkı M. Atun, "Osmanlı Mimarisinin Kıbrıs'taki Tesirleri", *Birinci Milletlerarası Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, (14-19 Nisan 1969)*, Ankara 1971, s. 254-255.

³⁰ S. Eyice, "Kıbrıs'ın Tarihi ve Türk Eserleri", *a. g. e.*, s. 15.

³¹ O Aslanapa, *a. g. e.*, s. 25.

³² S. Eyice, "Kıbrıs'ın Tarihi ...", *a. g. e.*, s. 15.

³³ Harid Fedai, "Kıbrıs Türklerinin Kültürel İlişkilerinin Tarihi", *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, İlkbahar 98, Gazimağusa, 1998, IV/2, 199-200.

³⁴ Emel Esin, "Kıbrıs'ta Türk Medeniyeti", *a. g. e.*, İstanbul, Ekim-Aralık 1974, 44/ 323, 41.

³⁵ S. Eyice, "Kıbrıs'ın Tarihi ...", *a. g. e.*, s. 13.

Cafer Paşa Hamamı

Türklerin Kıbrıs'ta ilk yaptırdığı hayrât eserlerinden biri de hamamlardır.

Mağusa'da bulunan iki hamamdan biri olan ve "Kertikli Hamam" adıyla tanınan, Cafer Paşa Hamamı, 16.yüzyıl sonlarına ait olup,³⁶ soyunmalık kısmı olduğu sanılan dikdörtgen mekândan girilen eşit büyüklükte dört kubbe ile örtülü bölüm ve yandaki daha küçük kubbelerle örtülü iki mekân ile külhan kısmından meydana gelen ilgi çekici bir plâna sahiptir. İlk iki kubbeli bölümden hem yandaki küçük kısımlara, hem de sıcaklığın birer kubbe ile örtülü ve ayrı kapıları bulunan kısımlarına geçilir. Mağusa'daki diğer hamamın tarihi hakkında ise bir bilgiye rastlanmamıştır.³⁷

Surlar ve Kaleler

Venedikliler tarafından çok kuvvetli şekilde sağlamlaştırılan Kıbrıs'ın büyük merkez ve limanlarındaki kaleler, Türk devrinde bazı önemsiz tamirler geçirmiş ve kullanılmıştır. Bunlardan Mağusa'da 14. yüzyıl başında Lusignan sülalesi zamanında limanın savunması için yaptırılan iç kale (Othello kalesi), Venedikliler döneminde onarılmıştır (1492). Kenti çevreleyen bu 15.yüzyıl Orta Çağ surlarının Kara kapısı (Akkule) ve Deniz kapısı olmak üzere iki girişi bulunmaktadır. Deniz kapısı yanında 1570 kuşatmasında ölen Canpolat Bey'in türbesi vardır.³⁸

1571 çarpışmalarında bazı bölümleri zarar gören Mağusa kalesinin çok sonraları bu bölümlerinin tamir edildiği anlaşılmıştır. Nitekim Canbolat Bey Türbesi olan burçtan itibaren kara tarafında uzanan sur kesiminde Türk devri izleri tespit edilmiştir.³⁹

Mezar Taşları

Kıbrıs'taki Osmanlılar da, ölülerini cami avlularına gömmekteydiler. Ancak zamanla avluların dolmasıyla mezarlıklar, cami avlularının dışında oluşturuldu. Lefkoşa'da önceleri şehrin dışında Baf, Mağusa ve Girne kapılarının dış tarafında uzanan büyük Türk mezarlıklarının hemen çoğu ve cami hazirelerindeki zamanla kaldırılmıştır. Mağusa'nın içinde de pek çoğu şehit kabri olduğu bilinen mezarlıklar ne yazık ki ortadan kalkmıştır. Burada bazı türbe şeklinde mezarlar kalmıştır.⁴⁰

³⁶ F. Çuhadaroğlu-F. Oğuz, "Kıbrıs'ta Türk Eserleri", *a. g. e.*, s. 8.

³⁷ O. Aslanapa, *a. g. e.*, s. 27.

³⁸ "Gazimağusa", *Büyük Larousse*, İstanbul, 1986, IX, 4435.

³⁹ S. Eyice, "Kıbrıs'ın Tarihi ...", *a. g. e.*, s. 13.

⁴⁰ S. Eyice, "Kıbrıs'ın Tarihi ...", *a. g. e.*, s. 15.

Yapılanmış çevrenin önemli bir unsuru da mezar taşlarıdır. Kıbrıs'ta Osmanlı döneminden günümüze gelen kitabeler ve mezar taşları, döneminin hat sanatını, bezeme üslûbunu, taş oyma sanatını yansıtmaları açısından olduğu kadar, yapılar ve önemli şahsiyetler hakkında bilgi vermeleri açısından da tarihi birer belge niteliğindedirler. Bazı kitabelerde hattatlarının adı yazılı olup, örnek olarak Mağusa'daki Akkule Mescidi'nin kitabesindeki Durrî imzası verilebilir.⁴¹

Kıbrıs'ta bulunan 18. ve 19. yüzyıl mezar taşlarında erkeklere ait olanlarda dönemin özel başlıklarından kavuk ve sarıklar, kadınlara ait olanlarda ise çiçekler ve stilize edilmiş çiçek motiflerine yer verilmiştir. Bunlardan başka Kıbrıs'taki mezarlarda Osmanlı başlık çeşitleri olarak yirmiye yakın stilize edilmiş başlık tespit edilmiştir. Bütünüyle mermerden yapılmış olan lahit şeklindeki bu mezarların yanları, baş ve ayak uçları çeşitli motiflerle süslüdür. Bazı taşlarda şiir yoluyla tarih düşürülür. Kitabesinin son satırında orada yatan için bir Fatiha okunması istenir. Hemen her kitabe “Allah Bâkidir” ya da “Bâki olan Allah'tır” ibaresiyle başlar. Mezar taşlarındaki süslemeler bitkisel motifler ve yazıdan oluşmaktadır. Klâsik gül, lâle gibi çiçekler ile hurma, selvi ve benzeri ağaç motifleri de mezar taşlarında yer alır. Ayrıca Avrupa sanatının Barok üslûbunun bazı mezar taşlarının süslemelerine yansıdığı görülmektedir. Sözü edilen bu mezar taşlarından günümüze gelebilenler, yerlerinde ya da Kıbrıs müzelerinde görülebilir.⁴²

Kıbrıs'taki Türk mimarîsi, Sultan II. Selim döneminde 1570-1571'de adanın fethi ile başlamıştır. Türkler Kıbrıs'ı alır almaz Türk âlimleri, sanatkârları ve mimarları adaya gelmişler ve adada Osmanlı üslûbunda yapılar yapılmaya başlanmıştır. Bunlar arasında camiler, medreseler, çeşmeler, tekeler, hanlar ve kütüphaneler gibi yapılar yer almaktadır. Sonraları 1735 depreminde büyük bir yıkıma uğrayan Mağusa, kısa sürede yeniden imar edilmiştir. Ancak Türkler 1878'de Kıbrıs'ı kaybettiklerinde bazı mimarî eserler bakımsızlıkla yüzyüze kalmış, Rum tedhişi yıllarında (1955-1974) ise Türk abidelerinin bir kısmı bombalanmış ve yıkılmıştır.⁴³

19. yüzyıl sonlarında Kıbrıs'la birlikte İngilizlere bırakılan Mağusa (1878), Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulması üzerine (1960) bu devlete bağlanmıştır. Ancak Yunan askerî cuntasının Kıbrıs'ta Nikos Sampson aracılığıyla

⁴¹ Netice Yıldız, “Osmanlı Dönemi...”, *a. g. e.*, s. 526.

⁴² Cevdet Çağdaş, “Kıbrıs'ta Osmanlı Devri Mezarları, Mezar Taşları ve Bu Taşlardaki Sanat”, *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14 Nisan-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara 1971, s. 335-339.

⁴³ E. Esin, “Kıbrıs'ta Türk Medeniyeti”, *a. g. e.*, s. 40.

Makarios'a karşı düzenlediği hükümet darbesini, Enosis'in gerçekleştirilmesi yolunda son aşama olarak değerlendiren Türkiye, 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs'a askerî müdahalede bulunmuştur. Daha sonra Türk birlikleri 14 Ağustos 1974'te yapılan İkinci Barış Harekâtıyla denetimlerindeki bölgenin sınırlarını genişletmişlerdir. Birinci Barış Harekâtı ile ikincisi arasında geçen sürede kendilerinden sayıca üstün Rum çetelerine karşı kahramanca direnişinden ötürü Mağusa'ya, Kıbrıs Türk Federe Devleti Kurucu Meclisinin aldığı bir kararla 13 Şubat 1975'te Gazimağusa adı verilmiştir.⁴⁴

Gazimağusa, günümüzde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin turistik açıdan olduğu kadar, tarihî açıdan da görülmeye değer en güzel yerlerinden biridir.

Adanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Gazimağusa'da da bir kısmı günümüze gelememekle birlikte, hâlen ayakta duran mimarî eserlerimiz, kültürümüzü yaşatan ve günümüz insanına yansıtan örnekler olduktan başka, Kıbrıs'ta geçmiş yüzyıllardan beri Türk uygarlığının varlığının tarihî kanıtları, belgeleridirler de. Bu açıdan düşünüldüğünde, adadaki bütün mevcut tarihî eserlerimizin bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da korunmasının ne kadar önem taşıdığı açıktır.

⁴⁴ "Gazimağusa", *a. g. e.*, s. 4435.